

Z poznámok k básni Milana Rúfusa Tak

Fedor Matejov

MATEJOV, F.: From notes on the poem by Milan Rúfus “Tak [So]”

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 72, 2025, no. 3, pp. 267-274

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.3.8>

Key words: lyric, reading, Milan Rúfus,
world of the poem, poetics

The paper presents a reading (lektúra) of the poem by Milan Rúfus (1928 – 2009) “Tak [So]” from the end of his key collection of poetry *Zvony* (Bells, 1968). The text chosen as its summary and generalization provides insights into the poet’s world and his poetics. The reading records the lexical semantics, syntactic and verse structure of the poem, and potential correspondences with the poetry of the Czech poet František Halas (1901 – 1949). The result of this interplay is the transposition of the evoked facts and synecdoches of the disappearing pastoral-peasant world into a cipher of human existence in life and death. The anaphorically emphasized “hunger” becomes an existentially poetic key to the fatal deficiency of human functioning in the world.

Kľúčové slová: lyrika, lektúra,
Milan Rúfus, svet básne, poetika

Báseň Milana Rúfusa *Tak* je zo záveru jeho kľúčovej zbierky *Zvony* (1968). S poetickým zovšeobecnením ako jeden z finálnych textov pointuje básnické podujatie *Zvonov*. Ako váhavo či spýtavo zvolená synekdocha poskytnie azda priehľady do ich sveta, gesta a poetiky. Môže byť aj médiom čitateľovho/pisateľovho seba-ujasňovania tvárou v tvár poézii M. Rúfusa.

Báseň znie:

Tak odchádzame. Denne. Stá a stá.
Zdivený básnik, márne volanie.
A kadlúbka, čo po nás ostane,
sa časom vyplní. Tá jamka, vyhlbená
kvapôčkou tela... Všetko zarastá
nezničiteľnou trávou, obilím.

A iný bude chodiť po kolená
v chlebe, na ktorý zdola spomínaš.
A iný chrbát ako tetiva
sa vypne, vystrelí...

Ach, ľudstvo, drobný dažď,
klopúci vytrvalo na okná
prázdného domu, v ktorom nebyva
nikto!

A iba hlad dá na to zabudnúť.
Nie príliš veľký.
Hlad. Nie príliš malý.
Hlad, v ňom sme jedli chlieb.
Hlad, v ňom sme milovali.

Strohý, významovo otvorený, až vlastným textom dopovedúvaný názov *Tak* ako „zámenná príslovka“ „ukazuje alebo odkazuje na vlastnosť deja alebo stavu [...] poukazuje na veľkú mieru, stupeň nejakého deja alebo stavu“ (Peciar 1964: 486). Bližšie určuje, ako sa ukáže, eufemizmus, skonvencionalizovaný, pre strácanie sa zo sveta, umieranie, smrť – „odchádzame“. Osamostatnením vetných členov sa zdôrazňuje, azda až monumentalizujúco, samotný fatálny dej, jeho častosť, intenzita – „denne“, ako aj početnosť, kvantita opakovaním plurálu základnej číslovky „sto“ – „stá a stá“. V 1. osobe plurálu „odchádzame“ sú zahrnutí básnik i jeho čitateľ. Odozva básnika, jeho seba-charakteristika a charakteristika poetického aktu: „Zdivený básnik, márne volanie.“ V epitete sa k slovu dostáva „div“, „údiv“, ale aj vychýlenie v zmysle „divosti“, „divokosti“ (v srdci?). Druhý symetrický polverš predstavuje citáciu z aj školsky známeho rámcujúceho motta prózy Karla Hynka Máchu *Cikáni*: „Dalekát cesta má – / marné volání! –“ Cesta akoby už bola obsiahnutá v „odchádzaní“... – Po odkaze na K. H. Máchu s istým predstihom voči lineárne postupujúcej lektúre možno si pri zmienke o „chlebe, na ktorý zdola spomínaš“ privolať vstupnú strofu básne Františka Halasa *Hřbitov* zo zbierky *Tvár* (1931): „Zezdola k růžím přivoniš / až budeš smrt svou žít / a do tmy lásku odhodíš / svůj štít...“ Ušľachtilejšie „ruže“ tu nahrádza plebejskejšia zástupka pastiersko-roľníckeho sveta „chlieb“, respektíve pred ním „tráva“, „obilie“. Analogická situácia „dolu“ či „zdola“: „Můj prísny kraj, můj krutý, / ach, můj blízky! / Košela zrebná, přilepená k telu / sto-ročným potom. // Už ju nezložím. / Už pôjdem v nej. I dolu, ležiačky. / Zospodu hrabať tvoje zemíčky“ (*Vrcháři*). (Patrí sa uviesť, že situácia „zospodu hrabať tvoje zemíčky“ evokovala Alexandrovi Matuškoví Halasovo erbové „zezdola k růžím přivoniš...“ – v doslove k 2. vydaniu *Zvonov* [Matuška 1972: 125-126], aby potom plynule prešiel k parafráze analogických veršov práve z básne *Tak*.) Halasove verše rezonujú v názve oxymoricky nadpísanej zbierky Maše Halamovej *Smrt' tvoju žijem* (1966) alebo vstupujú do pomyselného dialógu Andreja Plávku s mŕtvym bratom, dávno už ležiacim na sielnickom cintoríne, čo polemicky vyvracia svoj zvolený epitaf: „– Nevoňajú tu žiadne ruže, / Ondřiško můj, / ani tie Halasove, / uver. / Voňajú iba hore“ (báseň *Odkaz* zo zbierky *Testament*

z roku 1972). Späť od týchto dvoch čitateľských reminiscencií, potvrdzujúcich synekdochicky prítomnosť Halasových „cintorínskych“ veršov v slovenských súvislostiach, späť k M. Rúfusovi – vo vzťahu k F. Halasovi, k „Rúfusovmu Halasovi“ (Matuška 1972: 125). Ponúka sa tu samozrejme spomenúť básň *Slová*, dedikovanú F. Halasovi, z torza zbierky *V zemi nikoho* z prelomu päťdesiatych a šesťdesiatych rokov, publikovanú knižne ešte pred *Triptychom* (1969), čo priniesol spomenuté torzo, v 3. rozšírenom vydaní zbierky *Až dozrieme* (1963) alebo okolnosť, že v prelomovej či vypätej situácii druhej polovice päťdesiatych rokov poézii F. Halasa – aj pre jeho oddaných čitateľov – sugestívne aktualizoval súbor všetkých jeho zbierok *Básne* (1957) s dôležitým predslovom-štúdiou Jana Grossmana. Siahnutie za poéziou F. Halasa popri „zreliťfnení“ „spomínania zdola“ prekvapujúcejšie môže poslúžiť aj pri domýšľaní príznakového, výrazného epiteta v spojení „zdivený básnik“. Zbierku *Dokoľán* (1936) otvára básň *Poesie*. Tá je personifikovaná postavou Viktory z *Babičky* Boženy Němcovej a trikrát, v každej z troch strof, apostrofovaná „Viktorko bláznivá u splavu našich dní“, „Viktorko posedlá“, „Viktorko pomátlá...“. „Presun“ osudového príznaku vychýlenej ženskej postavy, personifikujúcej poéziu, na jej aktéra – autora? (Drobná asociačná vsuvka s rizikom nenáležitosti: mladý Štefan Moravčík v role recenzenta-škandalistu svoje glosovanie niekoľkých súdobých básnických knižiek konca šesťdesiatych rokov nadpísal citátom z Platóna: „Marné na brány poesie tluče strízlivý“ [Moravčík 1969: 149], pripomenúc tak dávnu básnickú „mániu“ či „entuziasmus“.) Samotné slovo „zdivený“ figuruje u F. Halasa v závere nekrologickej básne *Opuštná paleta* (zo zbierky *Ladění* z roku 1942): „Postačí očí dík hluboké smeknutí / víček Zdivených víček vašich.“ (Že M. Rúfus vedel byť zaujatým čitateľom básní F. Halasa aj na tému výtvarného umenia a jeho tvorcov, potvrdzuje motto k básni *Štetec*, dedikovanej generačnému druhovi a priateľovi maliarovi Ernestovi Špitzovi, „Pochvalme štetec, kštici krásy...“ – je z básne *Oslava*, dedikovanej Emilovi Fillovi, zo zbierky *Dokoľán*, tam je však „oslavme“.) Príznakové epiteton „zdivený“ nájdeme aj v oxymorickom spojení „neha zdivená“ v básni *Dialóg na každý deň*, na M. Rúfusa prekvapivo eroticko-excesívnej: „Bláznivá pošta posíela nám ženy / napoly rozbalené, Takmer presvitá / trhlina v strede. Čiarka na pohári, / po ktorú stačí mužom na opitie, / na krutosť, priernik, nehu zdivenú...“ (Nečakaný reflex sexuálnej revolúcie šesťdesiatych rokov alebo aspoň bezprostrednejšie formulované „večne erotické“?)

Na významovo vypätý, stroho menný verš „Zdivený básnik, márne volanie“ priradujúcim „a“ – postupnosť neodvratného? – nadväzujú metaforizované „stopy“ strácania sa zo sveta. „A kadlúbka, čo po nás ostane“ odkazuje na vstupnú básň *Zvonov*, rovnomennú s celou zbierkou ako jej predznamenanie. „Kadlúbka“ ako forma na odlievanie k „zvonom“ metonymicky náleží. Básnikom s pietou evokované charakteristické figúry a situácie miznúceho pastiersko-roľníckeho sveta vpisovali sa svojou prácou, živo-bytím, úsilím o skromnú mieru krásy do vrchárskej krajiny; tá na spôsob „kadluby“/„kadlúbky“ utvárala ich podobu. (Že to všetko básnikovi poskytuje kritickú mieru na posúdenie, miestami moralistické, jeho deficitne a problematcky braného súčasníka a súčasnosti, je už iná téma.) Aj bez rozboru kľúčových pomenovaní a motívov *Zvonov*, ich súvzťažností, dá sa zjednodušujúco povedať, že zoskromnenú poetizujúcu podobu „kadlúbky“ predstavuje „kadlúbka“ funerálna – hrob, respek-

270 tíve situácia „zdola“, „dolu“, „zospodu“. Rovnako bez zachádzania do hrobársko-cintorínskych detailov dá sa povedať, že prázdno po zotlení tela, preborení sa hrobu, posune či zosune hliny naozaj „sa časom vyplní“. Ponad eufemizmy zániku, rozkladu a tlenia sa tu dostávajú k slovu životné súvislosti fungovania vo svete – prázdno, čo po človeku možno zostane vo vzťahu k veciam, praktickým záležitostiam, druhým ľuďom, naozaj „sa časom vyplní“ – každodennou prevádzkou, matnejúcou spomienkou, zľahostajnením, zabúdaním, napokon postupným odchodom ich nositeľov... Sled deminutív „kadtúbka“, „jamka, vyhlíbená / kvapôčkou tela“ privoláva verše z profilovej básne *Zvonov Božia muka*, kde „plechový Ježiš Kristus“ „urobí / ten závrtný a nepatrný krôčik / z gýča do veľkosti“. Opačný krok od monumentalizovaného „odchádzania“ k jeho deminutívnemu prekryvaniu? Totalizujúce vymedzovacie zámeno „všetko“ a eternizujúce epiteton „nezničiteľná“ sa paradoxne spájajú so synonymom pomínutelnosti „trávou“ a s každoročne vysievaným a žatým „obilím“ ako s vegetatívnym prekryvaním a zahľadzaním „prác a dní“ človeka, ľudských dejov. „Tráva, obilie“ – skratka pastiersko-roľníckeho sveta alebo civilizačno-kultivačná postupnosť od „tráv“ k „obilíu“?

Nadväzujúcim, priradujúcim „a“ (opäť postupnosť neodvratného?) je uvedená budúca situácia „post mortem“ „odchádzajúcich/„odchádzajúceho“: „A iný bude chodiť po kolená/ v chlebe.“ V určení miery, výšky „po kolená“ – aj vďaka medziveršovému predelu – zaznieva azda na chvíľu aj „po kolenách“ ako synonymum doliehajúcej tiaže života, pokory, poníženia. „Kultúrne“, ale z hľadiska konzumovateľnosti predsa ešte pred ďalším spracovaním „naturálne“ „obilie“ nadobúda tu kultúrnu, významovo vysokú podobu „chleba“. Zároveň v miere, výške „obilíu“ „po kolená“ možno čítať skromnú mieru jeho výnosnosti, vôbec úrodnosti vrchárskej krajiny, skôr zemiakarskej. V situácii „zdola“, priblíženej už odkazom na F. Halasa, „chlieb každodenný“ je už len témou pomyselného „spomínania“, nie práce, zápasu či život udrživajúceho jedenia-trávenia.

Anaforickým „a iný chrbát“ je uvedený telesný expresívny úkon „ako tetiva / sa vypne, vystrelí...“. „Chrbát“, časť tela angažovaná pri námahe (dvíhanie a nesenie bremien, práca na pôde, s drevom v hore a tak ďalej), môže synekdochicky odkazovať na už spomenutú doliehajúcu tiaž života. Napätie „tetivy“, jeho explozívne „rozriešenie“ navodzuje však asociácie s druhou tradične vyčleňovanou – popri „hlade“ – zložkou pudovej výbavy ľudskej bytosti – s eroticko-kopulačne-generatívnou. Napomáha tomu diskretná či tabuizačná nepovedanosť, daná interpunkčne tromi bodkami, druhá po postupnosti funerálií. „Smrť“ a „láska“? (Posledné dva verše básne „jedenie chleba“ a „milovanie“ podradujú pod „hlad“, aj keď „milovanie“ bez zvrtného „sa“ celý afekt/akt ako si sublimuje – oproti „tetive“, „vystreleniu“.)

(Pri náhodnom listovaní jedným z českých prekladov pražskej *Poémy konca* Mariny Cvetajevovej z roku 1924 čitateľ/pisateľ kvôli niečomu siahol za originálom a v súvislosti aj s básňou M. Rúfusa *Tak* utkveli mu verše: „Lubov – eto značit: luk / Naťanutyj – luk: razluka.“ Isteže, napnutý „luk“ lásky u M. Cvetajevovej sa príznačne životne i poeticky anagramatizuje – sublimuje do – „rozlúk“.)

Povzdychom-citoslovcom „ach“ báseň od synekdochicky evokovaných reálií pastiersko-roľníckeho sveta prechádza k poetickému zovšeobecne-

niu, čo aj metaforicky dotovanému. V „ach“ ako výraze citového pohnutia je ob-
siahnutý údiv, ľútosť, bolesť, súcit... (Peciar 1971: 14). Po monumentalizovanom
„Tak odchádzame. Denne. Stá a stá“ a totalizujúcom „všetko“ sa tu exponuje
súhrnný, „soborný“, ekumenický pojem „ľudstvo“. Hneď je však pripodobne-
né k „drobnému dažďu“. (Názna – predohra – „kvapôčka tela“?) Personifikač-
né „vytrvalé klopanie dažďa na okná“, čo aj poeticko-zvukovo výstižné, vracia
nás k východiskovej faktickej situácii – zvedavosť, čo je dnu, potreba spýtať sa na
cestu, prosba, úsilie nájsť prístrešie, ochranu pred ne-pohodou, ktorou v podo-
be „drobného dažďa“ sme vlastne my sami vo svojej vydanosti svetu, „hladu“,
„odchádzaniu“... „Okno“ môže poskytnúť pohľad či priehľad zvonku dnu, ale sú
to „okná / prázdneho domu, v ktorom nebýva / nikto!“. Skoro až abusiv-
ne – „prázdny“, „nebýva“, „nikto“... Možná paralela zo *Zvonov*: „Okno, ó, údivu,
z hĺboka vychodiace. // [...] Okno na dome/ nikoho! Čo som chcel tebou vidieť?
// Kam? Nevediac, že okno býva oknom / len pre tých vnútri“ (báseň *Studňa*).
(Za slovom „nikto“ prvý raz interpunkčné znamienko výkričník v texte, čo sa
sám charakterizuje ako „márne volanie“.) Melancholický lyrický agnosticizmus?
– Existenciálne či fenomenologicky inšpirovaní teoretici a interpreti modernej
poézie, od konca päťdesiatych rokov a v šesťdesiatych rokoch, Hugo Friedrich
a Zdeněk Mathauser hovorievali v týchto súvislostiach o „negatívnych kategóri-
ách“, „prázdnom ideále“ a „prázdnej transcendentii“.

Z neskoršej tvorby M. Rúfusa možno uviesť zmierlivejšie „riešenie“
konečnosti, deficitnosti, kulpability ľudského fungovania vo svete, kde ich má
vyvažovať významový prebytok symbolu v silnom zmysle – tak v básni *Symboly*
zo zbierky *Po čom to chodíme* (2001) skrytý citát z miestami poetisticky rozohra-
nej, ale melancholickej básne Laca Novomeského *Panoráma* zo zbierky *Svätý za
dedinou* (1939) „symboly žijú v nás / a za nás žijú ďalej“ predznamenáva Rúfu-
sovo „communio sanctorum“, spoločenstvo živých a mŕtvych ponad smrť, ne-
sené azda aj seba-porozumením viery: „Náhľivo ide čas,/ my sami za ním. / Ale
/ – symboly žijú v nás / a za nás žijú ďalej. – // Keď sa zem nad nami/ zatvorí ako
rana, / svedkovia neznámi / to rozpovedia za nás. // Akí sme žili tu / a či sme
prítom boli. / To potom stratené / už menej boli. // A živí s mŕtvymi / sa cítia: nie
sme sami. / A posielajú si / žiarivé telegramy. // Hudba ich počuje / a obraz vidí
na ne. / – Budete ďalej žiť, / všetko je prichystané. –“

Opätovne anaforickým priradovacím „a“ prechádza sa k „riešeniu“
„márneho klopania“ (možno tu takto obmeniť vstupné „márne volanie“). Bás-
nikovo „márne volanie“ ako poetická rečová artikulácia „márneho klopania“?
Častica „iba“, čo „vyjadruje obmedzenie množstva alebo vlastností osôb, vecí
alebo dejov, vyjadruje výlučnosť“ (Peciar 1971: 587), akcentuje „hlad“ ako
„remédium“ „zabudnutia“ na „márne klopanie“, „prázdnu transcendentiu“.
„Hlad“ mohol byť v básni anticipovaný v „spomínaní na chlieb zdola“, aj keď
tam je už dezaktualizovaný. „Hlad“ je periodickým prejavom deficitnosti, od-
kázanosti, konečnosti; jeho „ukájaním“ sa konečná bytosť vo svojich trpnostiach
a činnostiach, poväčšine v seba-zabudnutí, vynakladá sama na seba, a tak „stra-
vuje“. Miera „hladu“ je stanovovaná skoro až s ne-lyrickou smutnou pedanté-
riou „nie príliš veľký“, „nie príliš malý“. Osamostatňovanie vetných členov to
všetko ešte akcentuje.

Anaforicky opakovaný „hlad“ je v dvoch záverečných veršoch zdôraznený postavením vytýčeného vetného člena – je to „najčastejšie menný výraz, ktorý stojí mimo rámca vety, ale významovo s ňou súvisí. Taký menný výraz stojí najčastejšie pred začiatkom vety [...] oddeľuje sa od nej obyčajne čiarkou [...] Vo vete je spravidla aj odkazovacie zámeno, ktoré odkazuje na vytýčený vetný člen“ (Pauliny – Ružička – Štolc 1968: 362). Takto finálne akcentovaný „hlad“ pri M. Rúfusi čitateľa českej poézie vracia opätovne k F. Halasovi. V roku 1965 vychádzajú z pozostalosti texty básnikových nezavŕšených projektov *Hlad* a *Potopa* (v edícii Jindřicha Chalupeckého), zamestnávali ho v tridsiatych a štyridsiatych rokoch. (Sú zahrnuté aj v 3. zväzku diela F. Halasa *A co básník* z roku 1983, edícia a predslov Ludvíka Kunderu.) „Hlad“ ako priam kozmologický kľúč k celku sveta a zároveň antropologický kľúč k existencii človeka v ich rozoklanosti a necelosti, „potopa“ ako apokalypticko-katastrofický stav sveta. – Pred časom pri básni zo *Zvonov Volajú nás* (iná podoba „márneho volania“?) jej pointa „A niet už pre nás hlasu, / čo po mene nás vyvolá. // Hlad, ktorý by nás viedol do poľa. / Vysoký, čistý“ priradením osamostatnených prívlastkov „vysoký, čistý“, náležitých skôr k „hlasu“, k „hladu“ zviedla čitateľa/pisateľa k prešmyčkovému sledu „hlas“ – „hlad“ – „Halas“. Pri básni *Tak* to možno len trúfalo zopakovať.

Od problematického anagramatizovania radšej k zjavnejším záležitosťam! Opakovane evidované anaforické komponovanie básne („a“, prípadne aj „ach“, a finálny „hlad“) nemalo by prekryť súbežné rýmové súvzťažnosti, aj keď vo *Zvonoch* sa deklaruje, že „dožatý je rým, / na ktorom občas ako na hrkálke / si zvonievalo detstvo“ (*Trojka*). Rýmy priam „konspektujú“ dianie básne: „stá a stá“ – „zarastá“; „volanie“ – „ostane“; „vyhlbená“ – „po kolená“; „spomínaš“ – „drobný dážď“; „tetiva“ – „nebýva“; „malý“ – „milovali“...

Aj keď poézia M. Rúfusa nezvykne provokovať k interpretačným excesom, čitateľa/pisateľa pokúšalo vec uzavrieť formuláciami zo state Jana Patočku *Šalda mezi včerejškem a dneškem* z roku 1947, formuláciami obsahovo i štylisticky neprehliadnutelnými, dobre zapamätateľnými. Drobné alibi? M. Rúfus, profesijne literárny vedec a vysokoškolský pedagóg, s F. X. Šaldom sa konkrétne, pracovne vyrovnával napríklad pri svojom štúdiu českej poézie prelomu storočí (Rúfus 1959).

„Platónský Erós je syn Chudoby a Bohatství, syn Bohatství neuznaný, večne neukojený, stále na ceste, nemající, kde by hlavy složil a líhající v polích a na silnicích. A tohoto bolestného, vychrtlého a naprosto ne na pohled líbezného Eróta stále cítíme u Šaldy, je to Erós všech neukojených, hladovějících a žízňících po spravedlnosti, po pravdě a čistotě. Erós vyděděných a nesytých... [...] Možná, že naše jediná pozitivnost je právě v nevyplněnosti, v neúplnosti, v oné rozeklané a neuzavírající se ráně, kterou existujeme jako krvácející doklad boje o smysl veškerenstva“ (citované podľa Patočka 2004: 135, 136).

Šaldova „kritika pathosem a inspirací“ pri všetkej odlišnosti doby, východísk, gesta a temperamentu nebola vzdialená či cudzia M. Rúfusi ako esejistovi; tiež azda nie je ani pátos Šaldovho filozofického interpreta a kritika.

Akoby pisateľovi nestačilo desaťročia si uvedomovať interval medzi poéziou a jeho písaním o nej, a tak doňho necháva vstúpiť básnikov privátny list...

K pripojenému publikovaniu listu od M. Rúfusa niekoľko nevyhnutných poznámok! V októbri 1990 v rámci podujatia básnickej jesene v srbskom Smedereve bol ocenený M. Rúfus Zlatým kľúčom Smedereva. (Patri sa uviesť, že v tom čase v Belehrade pôsobil ako československý veľvyslanec básnik a prekladateľ František Lipka.) Pri tejto príležitosti laureátovi bol vydaný dvojazyčný komorný výber z poézie *Snímanie z kríža* (zostavovateľ F. Lipka). Dostal som v lete 1990 príležitosť (sprostredkoval to Peter Zajac) napísať doňho skicu k poézii M. Rúfusa. Ocenenie za neprítomného básnika prevzala delegácia zložená zo zástupcu slovenského ministerstva kultúry a slovenských básnikov. – Zistil som, že v slovenskej verzii predslovu zrejme v dôsledku časovej tiesne bolo dosť tlačových, až významových chýb. Preto som si dovolil s istými rozpakmi kópiu strojopisu poslať M. Rúfusovi. (Text je k dispozícii v pisateľovom knižnom súbore *Lektiúry* z roku 2005.)

január 2023

x x x

Milý pán Matejov,

priznám sa, príjemne ma prekvapilo Vaše pekné gesto a ani na um by mi neprišlo vidieť v ňom sebaupredvádzanie. Prečo by ste aj robili to, čo nepotrebuje robiť? Už dávno Vás predsa poznám: groteska kantorstva má aj dobré stránky.

S oslobodzujúcou úľavou som po dlhom čase čítal o sebe text, ktorý ma neokresáva, aby som sa zmestil do dobovej formičky. Ani do protidobovej formičky, veď je to to isté, len jedno je konkávne a druhé konvexné, jedno do doby vôľovo lezie, druhé sa z nej vôľovo vydúva. Obidve polovice dajú dokopy perfektnú škrupinu orecha, v ktorom chýba jadro pravdy. Už ma tie texty unavili. Tento Váš je iný. Je dobrý. Nie preto, že je dobrý voči mne, ale preto, že je dobrý.

Smederevský „variant“ Vašej štúdie som ešte nevidel, ostatne, ani tú cenu. Úrad, ktorý to bol prebrať za mňa, ešte si nedal tú námahu čokoľvek mi oznámiť. Slovákov, zdá sa, nič na svete nezmení: ani krutá ani nežná. Takmer sa mi to páči.

Ďakujem Vám pekne a prajem Vám dobré.

Milan Rúfus

Bratislava 24. októbra 1990

- MATUŠKA, Alexander, 1972. Doslov. In RÚFUS, Milan. *Zvony*. 2. vydanie. Bratislava: Tatran, s. 105-130.
- MORAVČÍK, Štefan, 1969. „Marně na brány poesie tluče strážlivý“... *Slovenské pohľady*, roč. 85, č. 9, s. 149-150.
- PATOČKA, Jan, 2004. *Umění a čas I. Sebrané spisy*, sv. 4. Na vydání připravili Daniel Vojtěch a Ivan Chvatík. Praha: OIKOYMENH.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef, 1968. *Slovenská gramatika*. 5. vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PECIAR, Štefan, ed., 1964. *Slovník slovenského jazyka IV. S – U*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PECIAR, Štefan, ed., 1971. *Slovník slovenského jazyka I. A – K*. 2. vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- RÚFUS, Milan, 1959. Na prelome storočia (O poézii generácie deväťdesiatych rokov a generácie predvojnovnej v Čechách). *Slovenská literatúra*, roč. 6, č. 2, s. 179-191. ISSN 1211-9938.